

Felnőttképzési helyzetkép a székelyföldi térségben

Összefoglaló tanulmány a rendszerváltást követő évtizedek
vonatkozó szakmai elemzése alapján

KISS ADÉL¹

ABSZTRAKT

A tanulmány a felnőttképzés helyzetét tekinti át a romániai rendszerváltást követő évtizedek társadalmi folyamatai, valamint a kapcsolódó szakmai elemzések alapján. Röviden szól az országos kontextusról, a térségi folyamatokról, részletesebben pedig a Hargita megyei felnőttképzés feltételrendszeréről és működéséről. A feldolgozott szakmai elemzések alapján egyik következtetés, hogy az első két évtizedben kialakult „alap” mindmáig meghatározza a térségi felnőttképzés helyzetét, működését. A térségi fejlesztéspolitikai tervezésben és gyakorlatban egyelőre nincsenek kellő mértékben kihasználva azok a lehetőségek, amelyek a felnőttképzéshez kapcsolhatóak. Ugyanakkor további kutatási feladatok és lehetőségek is vannak a felnőttképzésben.

KULCSSZAVAK: felnőttképzés, fejlesztés, szakpolitika, kutatás, társadalmi változások

ABSTRACT

The Situation of Adult Education in Seclerland

Summary of professional analyzes from the decades following the regime change

The study uses previous analysis and research reports to review the evolution of adult education. It presents the national and regional contexts, after that engages in the detailed presentation of adult education – structures, conditions, practices and functioning – in Harghita county. One of the conclusions from the review of previous analysis and research reports is that the basic practices of adult education evolved during the first two decades of transition are still very dominant in today's functioning of adult education. The possible current chances of adult education are not yet exploited neither in regional policy planning nor in regional development practice. There are further research and development tasks and opportunities in adult education.

KEYWORDS: adult education, development, policy, research, social changes

¹ Szociológus, a Pro Educatione Egyesület munkatársa.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

Bevezető

Felnőttoktatási, illetve felnőttképzési kínálattal számos szereplő (közintézmény, felsőoktatási intézmény, civil szervezet, közoktatási intézmény, cég és vállalkozás stb.) rendelkezik országszerte². Nincs ez másként a székelyföldi térsében sem³. Meglehetősen sokféle szereplő implikálódik a felnőttek iskolarendszeren kívüli képzésébe, oktatásába a civil szférából is, a közszférából, de a piacgazdaságból is. A képzési kínálat rendkívül színes, minőségi és egyéb szakmai szempontok nem érvényesülnek egységesen. Ebben a helyzetben, az egyetlen mérvadó szakmai keretet a képzések akkreditációját kibocsátó intézmény⁴, valamint az általa ösztönzött módszertan biztosítja. Tartalmi kérdésekbe, a felnőttképzési gyakorlat elemzésébe, minőségi kritériumok vagy normatívák felépítésébe, fejlesztésbe, a felnőttképzés különféle kérdéseinek a kezelésébe vagy problematikáinak a megvitatásába nem implikálódik. Mellette nincs is más szereplő, aki hasonlóképpen tenne, a felnőttképzésnek nincs úgynevezett (térségi/regionális) szakmai gazdája. Egyes intézménytípusok (pl. népiskolák) országos hálózata ugyan rendelkezik saját szakmai minőségi működési keretrendszerrel, a hasonló struktúrák hiánya további felnőttképzési szereplők körében (például a cégek, vállalkozások, vagy épp a civil szervezetek esetében) meglehetősen nehezen érthetővé és átláthatatlanná teszi ezt a „kínálati piacot”⁵. A verseny, versengés számos ponton tetten érhető, a felnőttképzés alapvetően piaci elvek szerint működik. Ez több szempontból is hátrányt jelent: nincs az a közszereplő (szakmai testület vagy intézmény), amely időszakosan vagy állandóan tematizálná a felnőttképzés terén fontos kérdéseket vagy problémákat, hiányoznak a felnőtt tanulókat és felnőttképző szervezeteket támogató struktúrák, nincs megfelelő számú és mélységű társadalmi elemzés, a piaci jelleg a képzést szolgáltató intézmények közti versenyt erősíti, a közintézmények, civil szféra vagy felsőoktatási intézmények által időnként vagy alkalmilag szervezett szakmai tanácskozások nem vezetnek szakpolitikai kezdeményezésekhez. A felnőttképzés országos szakmai-adminisztratív-jogi keretei természetesen léteznek, de a gyakorlati kivitelezés terén (például megyei szinten) a keretek szerepe nagymértékben formális marad. Egy ilyen helyzetben nehéz átlátni a felnőttképzés teljes gyakorlatát, és még nehezebb egységes helyzetképet megfogalmazni.

Tanulmányom a székelyföldi térségben zajló felnőttképzési gyakorlattal foglalkozik a romániai rendszerváltást követő évtizedek társadalmi folyamatainak, valamint

² <https://www.brahms.ro/files/proiecte/Studiu.pdf> p.14. Letöltés ideje: 2019.04.12.

³ A felnőttképzési program-akkreditációval rendelkező Harghita megyei szereplőkről itt lehet tájékozódni: <http://harghita.mmanpis.ro/hu/romana-formare-profesionala/> Letöltés ideje: 2019.04.15.

⁴ Ministerul Muncii și Justiției Sociale – Agenția Județeană pentru Plăți și Inspecție Socială Harghita <http://harghita.mmanpis.ro/formare-profesionala/> Letöltés ideje: 2019.04.15.

⁵ Megnehezítve ezáltal a felnőttképzési kínálatban a minőségi és tartalmas programokat kereső potenciális érdeklődők (felnőttek), vagy épp a potenciális szakmai partnereket kereső szervezetek dolgát.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

a témához közvetlenül kapcsolódó elemzési eredményeknek a bemutatása révén. Társadalomtudományi kutatások eredményei alapján elemzem a térségi felnőttképzés kontextusát és változásait. Összefoglalom azokat az eredményeket, amelyek egyes térségi kutatásokban – közvetve vagy közvetetten – a felnőttképzés területéhez kapcsolódnak. Kevés a csupán a felnőttképzéshez kapcsolódó átfogó kutatás, de vannak felhasználható részkutatások. A tanulmány szakmai szintézis a székelyföldi térség felnőttképzési gyakorlatával foglalkozó vagy ezt a tematikát is érintő szakmai publikációk és kutatási programok alapján.

A térség öndefiníciós folyamataiban – amelyek az utóbi években egyre inkább fölerősödtek – jelentősen növekedett a különböző témákban (gazdálkodás, iskola, családok helyzete, fiatalok helyzete, munkaerőpiaci változások) a közéleti-politikai megközelítéseknek, illetve tematizációs kísérleteknek a száma. Ami ugyan nem változtat érdemben a gyakorlaton, mert a mélyebb, elemző szakmai vélemények továbbra is hiányoznak (vagyis, hogy valaki vagy valakik hosszú ideig, alaposan és tematizáljanak egy-egy témát), viszont ráirányítja a figyelmet az aktuális kérdésekre és kérdésfelvetésekre, a változási trendekre, a fejlesztési lehetőségekre.

A téma térségi kutatásának jellemzői: nincs egy központi vagy akár térségi szakmai gazdája ennek a területnek, hiányzik az állandó tematizáció, az érdekképviselés, a népszerűsítés. A felnőttképzés helyzetének megértéséhez ebben a térségben egyelőre kevés nagyobb volumenű adatgyűjtést eredményező kutatás kapcsolódik, többnyire a megfigyelések, tapasztalati tényezők, kisebb empirikus munkák, projektszerű és témafüggő (résztémákat tárgyaló) kezdeményezések a jellemzőek. A felmérési módszertan sem alakult ki (főként ha figyelembe vesszük, hogy EU szinten vannak a felnőttek tanulásban való részvételét vizsgáló kutatások, például az Adult Education Survey⁶).

A témához kapcsolódó kutatási programok és szakmai publikációk gyűjtési és csoportosítási folyamatának tanulsága: eltérő időpontokban, eltérő módszerekkel, változó mélységben és komplexitással, különböző célokból született termékek és eredmények vannak. Zajlottak kutatások, amelyek a képzés „keresleti oldalára”, azaz a felnőtt tanulókra, a képzésre szorulóakra vagy épp a felnőttképzésben résztvevőkre fókuszálnak, mások a kínálati oldal szereplőivel foglalkoznak többet. Az összefoglaló jellegű munkák (Papp Z. 2005) mellett átfogó, résztémákat mélységeikben vizsgálni törekvő munkákkal is találkozunk (Kiss 2008, Kiss 2011). A szintézisszerű elemzést ezekre a hiánypótló anyagokra támaszkodva készítettem el, többnyire a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében zajlott vizsgálatokat és elemzéseket használtam fel.

Szükséges a téma értelmezéséhez a térségi kontextusba helyezés, a ma jellemző magatartásokat és véleményeket kitermelő társadalomtörténi előzmények ismer-

⁶ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/adult-education-survey>

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

rete. A térségi társadalmi változások a kívülről jövő hatások és az endogén minták találkozása mentén alakulnak, tapasztalható, hogy a külső változtatási szándékok vagy kényszerek csökkenésével a térségben rehabilitációs folyamatok indulnak be, és a belső minták újraszerveződnek (KAM munkaanyag 2013). A következőkben röviden vázolom a felnőttképzés országos kontextusának fontosabb elemeit, majd a székelyföldi kontextust ismertetjük olyan kutatási eredmények alapján, amelyek kisebb-nagyobb részben a felnőttképzés körülményeit vagy folyamatait is érintették. Kimondottan a felnőttképzés intézményrendszerére és folyamataira irányuló kutatási eredmények ismertetésével mutatjuk be a Hargita megyei helyzetet. A tanulmányt rövid szakmai összefoglaló zárja.

1. Az országos kontextusról röviden

Kiindulópontként a rendszerváltozás utáni új gazdasági szerkezet sajátosságai, illetve negatív aspektusai szolgálnak. Keveseknek sikerült hamar és tartósan megtalálni a helyüket a munkaerőpiacon, tömegek kényszerültek arra, hogy másfajta alkalmazkodási utat keressenek. Az új gazdasági rendszerben az alkalmazkodáshoz szükséges képzettség és kompetencia hiánya bizonyult a legsúlyosabb problémának, amelyre nem igazán tudott megfelelő ütemben és mértékben választ adni sem az oktatási rendszer, sem az iskolarendszeren kívüli képzés (Schifirneti 1997, Laki – Biró 2001). A felnőttképzés romániai rendszerének kezdeti alakulásában három szakasz különíthető el: 1990–1994 között a felnőtt szakképzés mint a munkanélküliek szakképzési formája létezett, 1995–2001 között a felnőttoktatás, a felnőttképzés mellett az élethosszig tartó tanulás is megjelenik a címszavakban, párhuzamosan a munkanélküliek szakképzésével, 2002–2004 között pedig a munkanélküliek szakképzésének módosulása mellett a felnőttképzési jogszabályok gyakorlatban való alkalmazása is elkezdődik (Papp Z. 2005). Alapvetően az EU előcsatlakozás jogharmonizációs kényszeréből megvalósuló fejlesztés az (Sava 2008), amelynek eredményeként létrejött a felnőttképzési programok jegyzését és akkreditációját szorgalmazó intézmény, majd gyakorlat és adatbázis. Fogalmaiban, célkitűzéseiben, módszertanában próbál az egész életen át tartó tanulás európai képsítési keretrendszerével harmonizálni.

Az országos jegyzékbe az első év regisztrációi alapján készült elemzés egyik következtetése, hogy a felnőttképzés nem elsősorban a munkanélküliség felszámolásának az eszköze, hanem üzlet: a felnőttképzési programakkreditációt igénylő aktorok zöme kereskedelmi társaság, különösen a gazdagabb megyékben, ahol fizetőképes kereslet is megtalálható. Továbbá kiderül, hogy nem egyformán használják ki ezt a keretet és rendszert a megyék, a magyar megyék elmaradnak az országos vezető megyéktől mind a képzési programok számát, mind a szolgáltatókat tekintve. Ebben az időben a kvantitatív, a képzési intézmények vezetőivel végzett interjúk vizsgálat

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

is (Papp Z. A. 2005) azt támasztja alá, hogy a képzési kezdeményezések vállalkozás-szerűek, néhol a munkaügyi hivatal vagy egy-egy közoktatási intézmény is megjelenik, de alapvetően képzésszervezésre specializálódott vállalkozások „kezében” van a felnőttképzés.

Ebben az időszakban országos viszonylatban Sava (2008) azt emeli ki, hogy miközben erős volt a törekvés arra, hogy EU konform felnőttoktatási policyt támogató struktúrák épüljenek ki, az eredményekben – főként a felnőttek tanulásban való részvétele szempontjából – ebben az időszakban számottevő változások nem voltak. Csak később figyelhető meg például az, hogy a felnőttképzést kínáló szereplők köre változik, az akkreditációs rendszer egyfajta minőségi strandarddá válik, felnőttképzés támogatására irányuló források jelennek meg, a felnőttképzési know-how gyorsan fejlődik.

2. Térségi folyamatok – elemzések tükrében

2.1. SZERVEZETI KUTATÁSOK FELNŐTTKÉPZÉSI VONATKOZÁSÚ ÜZENETE

A rendszerváltás utáni első évtized második felétől térségi szinten már vannak újszerűnek számító felnőttképzési kezdeményezések. Ezek tartalmi szempontból nem kapcsolódnak országos programokhoz, szakpolitikai elképzelésekhez. A LAM Alapítvány által működtetett „Régiófejlesztési program a mezőgazdaság, valamint kis- és középvállalkozások megsegítésére” című/témájú program például svájci modellt követve, valamint szakmai és anyagi támogatást élvezve egy meghatározó szerepű térségi képzési gyakorlat (KAM 2001). Előnye, hogy a helyi igényekhez alkalmazkodik (követő stratégia jellemzi a befolyásoló helyett), vegyes támogatói és képzési stratégiát követ, fokozatosan terjeszkedik. Alapvetően tudástranszfer jellegű, társadalmi hatékonysága több dimenzióban is kimutatható, a szervezethez és professzionizmus jellemzi. Egy olyan környezetben tehát, ahol a kulturális intézményeknek, civil szervezeteknek, oktatási intézményeknek a fennmaradása vagy működése kérdéses vagy nehézkes, a LAM Alapítvány kínálatához hasonló kezdeményezések gyökeret tudnak verni és működőképesek tudnak lenni. A helyi igényekre érzékeny és azokhoz alkalmazkodó, a társadalmi és anyagi támogatottságot is elérő programoknak sikerül ez, ezt támasztja alá például a gyimesfelsőloki Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Teológiai Líceum térségi szerepkörét vizsgáló munkaanyag (KAM Kutatási jelentés 2004) is: a rurális térségben az alulról jövő kezdeményezések, illetve térségi igények alapján akár egy teljesen új oktatási intézmény is létre tud jönni, miközben térségi mintát, példát vagy előzményt aligha találunk hasonlóra.

A struktúrák és intézmények kérdéskörénél maradva, a térségi kulturális intézmények vizsgálatán keresztül további háttértényezőket és folyamatokat ismerhetünk meg, amelyek a felnőttképzés szempontjából is információs jelleggel bírnak.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

A kulturális intézmények vezetői körében végzett mélyinterjúk kutatás elsőként a kulturális intézmények professzionalizmusát emeli ki, és azt, hogy nincsenek minőségi szűrést biztosító módszertanok a kultúra terén (Oláh 2006). A kulturális tevékenységet a „kontextusok pluralitása és a lehetőségek mezejének változatosságát” jellemzi (Oláh 2006: 8).

A másfél évtized gyakorlatát tekintve az intézményvezetésben erősödő pragmatizmus figyelhető meg, a helyi társadalom megnyerésére tudatos tevékenységeket folytatnak ebben az időszakban, az egész kulturális mezőben dinamizmus, látens feszültség és versengés van, összetett rejtett tudás és tapasztalatkészlet jellemző az intézményekben. Mindezek azonban alapvetően autonóm tanulási folyamatok eredményei, hiszen kezdetekben (a '90-es években) a szakirányú képzések és továbbképzések hiányoztak, miközben a szakmai munkákat valamennyi kultúraterületen el kellett látni. Intézményesített előképzés és vezetőképzés hiányában a legtöbb kulturális intézmény saját magának volt az iskolája. (Ez a jelenség nemcsak a kultúra területén volt jellemző, hanem a szociális, a civil szférában, de számos felnőttképző intézménynél is). Nem csoda tehát, ha későbbre érik meg és kerül explicit kifejezésre a vezetőkben a szakmai tanulás és információszerzés igénye. A szakmai tárgyú képzések mellett ezek a szereplők a csapatépítő, a vezetői vagy menedzseri, a forrásbevonás témájú továbbképzéseket igényelték volna leginkább a kérdéses pillanatában. Nemcsak a vezetésben, hanem a szakmaiság szempontjából is voltak kihívások, illetve hiányosságok: egy 2003-ban végzett kvantitatív kutatás (N = 406) eredményei szerint (Biró A. – Csomortáni 2008) a térségi intézmények '90-es évekbeli fejlődési modellje csak részlegesen termelte ki a képzési, szaktanácsadási és információszerzési igényeket, sokféle képzési próbálkozás zajlott, efemer jelleggel, időszakosan, minőségi kritériumokra nem figyelve. Az intézmények belső szervezethez való alacsony foka kedvezőtlenül hatott a tanulási folyamatokra. Jellemző, hogy sokáig az informális szakmai kapcsolatok jelentették az egyik legfontosabb információforrást, a szakmai ismeretek a személyes kapcsolatokon és beszélgetéseken keresztül terjedtek leginkább, a tapasztalat volt a legnagyobb tanítómester. A kutatás során az intézmények többsége kifejezte, hogy igényelné a kulturális szaktanácsadói szolgáltatást és a képzést (pályázatíráshoz, forrásszerzéshez, de ugyanakkor az új típusú kezdeményezések megismerésére, kapcsolattartásra, kulturális menedzsment terén). Tulajdonképpen fokozatosan felismerték, hogy ehhez a szakmai munkához komplex tudás kell.

A vizsgálatban a kulturális intézményvezetők a „fogyasztók” magatartására is reflektáltak, kiemelve, hogy változott a „közönség” hozzáállása, megszólíthatósága, nehéz őket behívni egy programra, még nehezebb fizetőképes keresletet elérni. Több intézményben is a gyermekeknek és fiataloknak szánt programokhoz kapcsolt szülői foglalkozásokkal tudtak résztvevőket elérni. Ebben az időszakban a személyes kapcsolatok és megszólítás bizonyult a leghatékonyabbnak a fogyasztók elérésében.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

2.2. LAKOSSÁGI VIZSGÁLATOK EREDMÉNYEI A FELNŐTTKORI TANULÁS, FELNŐTTKÉPZÉS TÉRSÉGI MEGÍTÉLÉSÉRŐL

Amennyiben tehát az intézményektől a „fogyasztók” felé fordulunk, további konkrétumokat tudunk meg a térségi lakosságról. Egy komplex háztartáskutatás (N = 1250) alapján készült több olyan elemzés is (KAM 2005), amely a felnőttkori tanulás és felnőttképzés kérdéseit is vizsgálta a székelyföldi térségben. A legfontosabb eredmények szerint a térségben a megkérdezett lakosság fele vélekedett úgy, hogy a rendelkezésre álló képesséssel és szakmai tudással már nem tartja magát versenyképesnek a munkaerőpiacon. Ezen felül további 33% volt, aki úgy vélte, hogy jelenlegi szaktudásával esélyei legfeljebb közepesek. Háttérváltozók tanulmányozása után a kutatók így következtettek: a térségi társadalom tanulásra van kényszerítve. A vizsgálat szerint a megkérdezettek fele ismerte fel a helyzetet oly módon, hogy úgy gondolja, rövid időn belül tanulna valamit, ezen csoportnak döntő hányada érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezett. De jósolható volt a tanulás szükségét/kényszerét felismerők fokozatosan növekvő aránya is. A felnőttképzés szükségességét az átlagnál is nyomatékosabban kiemelték az adatok, de az elemzés szerint a felnőttképzési intézmények szakmaisága, színvonala még nem tudta ezt maximálisan kiszolgálni. A kutatás egy további következtetése, hogy nem eléggé ismert a felnőttképzési rászorultság minden háttértényezője, a továbbképzésre szoruló és vállalkozók csoportja meglehetősen heterogén, akiket hasonlóvá tesz a kényszerű társadalmi helyzet, de mégsem lehet egységes csoportnak tekinteni őket. A képzésre szorulóknak esetében – az elemzés szerint – a képzés azt a célt szolgálhatná, hogy még néhány évig benntartsa őket a munkaerőpiacon, tehát a rövid lefolyású, gyakorlatias, ingyenes vagy olcsó képzési tartalmak kapnának prioritást (ennek a csoportnak egyébként a felnőttképzés követelményrendszere is túlságosan magas). A képzésre vállalkozók mobilisabbak, tanulást vagy külföldi munkát is vállalnának, nekik a képzés többféle lehetőséget is hordozhat, lehet magasabb képzési követelményrendszerrel is fordulni feléjük.⁷

A fentebb említett eredményekkel összecseng egy újabb, 2011-es székelyföldi háztartások körében végzett reprezentatív adatfelvétel (N = 430) legtöbb eredménye (KAM 2011), bár kisebb változások nyomon követhetőek: a megkérdezettek

⁷ Az elemzés tesz egy olyan megjegyzést is, amely szerint az 1940-1944 valamint a '70-es években a felnőttképzésnek, az ismeretterjesztések igen jelentős és hatékony intézményrendszere és gyakorlata alakult ki. Ez művelődéstörténeti tény, csekély mértékben befolyásolhatja a mai felnőttképzési gyakorlatot, amely ma gazdasághoz, térséghez, ágazathoz kapcsolódik. Nemzetiségi politika vagy kisebbségpolitikai cselekvések által nem igazán hozható létre egységes magyar felnőttképzési rendszer. A korábbi gyakorlatok legfennebb példaként szolgálhatnak, esetleg előzményként vagy referenciaként a mai felnőttképzési intézmények működésében az öndefiníció vagy eszmeiség meghatározásakor támaszpontot jelenthetnek (lásd a Kalot Egyesület vagy a Pro Educatione Egyesület), de szerepük kimerül ennyiben.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

35%-a vett már részt valamilyen iskolán kívüli képzésben, többnyire önköltségen, hisz a munkahely továbbra is keveseknek finanszírozta a tanulását. Háromból két személy úgy vélekedik, hogy eredményes és érdemes volt tanulnia. 2011-ben sokkal többen értenek a számítógép kezeléséhez, idegen nyelvet viszont továbbra is viszonylag kevesen beszélnek. A válaszadók közel fele (azaz nagyobb arány, mint a korábbi adatfelvételnél) kedvezőtlennek ítéli meg a képzettségének és végzettségének megfelelő munkaerőpiaci esélyeket. Különösen a fiatalok azok, akik érzékenyen reagálnak ezekben a kérdésekben. Így fontosnak tartottuk egy, a fiatalok munkaerőpiaci integrációját vizsgáló Hargita megyei léptékű kutatás (N = 1000) eredményeit is röviden említeni⁸. A fiatalok munkaerőpiaci boldogulása (amelyen főként azt értjük, hogy szakmai és személyi adottságaik jól hasznosulnak, számukra szakmai karrierlehetőségek nyílnak a térségben, és azonosulni tudnak mindezekkel a helyi léptékű folyamatokkal) több formában is segíthető, a kutatás során explicit igényként merült fel, hogy jó lenne, ha több gyakorlati tárgy vagy foglalkozás lenne az iskolákban, ami felkészíti a fiatalokat a munkaerőpiacra, a munkahelyekről több naprakész információ szükséges (tanácsadói szolgálat, nyílt napok munkahelyeken, találkozók sikeres fiatalokkal, különböző tréningek). Ezeket a megkérdezettek 60%-a igényli. A válaszolók 22%-a többnyire csak akkor tanulna tovább, ha a munkahely követeli, 14%-a semmiképp, és 13-16% közötti azok aránya, akik akár új szakmát, tanfolyamot, egyetemi alapképzésre, mesterképzést is végeznének. Bizonyos szintű tanulási érdeklődést és affinitást jeleznek az adatok, a cégvezetők körében (N = 200) végzett vizsgálat azonban nem mutat túl kedvező képet: a paternalisztikus értelmezési modellben egy anakronisztikus fiatalság-kép jelenik meg, amely ma válaszfal a generációk között. A munkaadók a saját maguk által szervezett versenyvizsgában bíznak, számukra fontos a fiatal jelentkezőről való személyes véleményalkotás lehetősége, amely az önmaguk túlbiztosítását célozza. Kedvező viszont, hogy van együttműködési hajlandóságuk arra, hogy a fiatalok felkészítésében oktatási intézményekkel együttműködjenek, a fiatal munkavállalókkal való találkozási felületek minőségi és mennyiségi megváltoztatásán dolgozzanak. A kutatók a fiatalok munkaerőpiaci szerepvállalásának támogatása kapcsán még azt a következtetést fogalmazzák meg, hogy térségi szinten nincs fejlődési tartalék, amelyen tovább dolgozva lehetne gyorsan változást elérni és az integrációt segíteni. Teljesen új, alulról építkező beavatkozásokra van szükség.

A térségi családokra is csak kis mértékben lehet számítani egyelőre ezekben a folyamatokban. A családok térségi helyzetét vizsgáló elemzések szerint (N = 800) Székelyföldön a családok 80-85%-a mondja, hogy saját helyzete „átlagos”. Ez a minősítés egy endogén térségi mérce⁹, amely két dolgot jelent: a háztartások működé-

⁸ KAM munkaanyag 2013.

⁹ KAM munkaanyag 2013.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

sében nincsenek komolyabb zavarok, de előrelépési lehetőségek sem. Ez egyelőre nem kedvező a tanulás, illetve tanulásra ösztönzés szempontjából, itt továbbra is az egyéni, családi életpályák alultervezettsége figyelhető meg. Vannak azonban kedvezőbb folyamatok, amelyek hosszú távon a tanulásra ösztönzésben is hozhatnak változásokat. Nehéz helyzetekben például a családok ma már nem feltétlenül csak fogyasztás-visszafogással válaszolnak, hanem strukturális változást hordozó gyakorlattal is, ami az identitáshoz, illetve társadalmi beágyazottsághoz kapcsolódik főként. Azaz nem kívárnak, hanem saját erőforrásaikat tekintve egy-két területen elkezdene változni, így a családok egy része nem gyengül, hanem erősödik, ami lehet majd ösztönzője a tanulási kezdeményezéseknek és folyamatoknak is.

3. Felnőttképzési helyzetkép Hargita megyei vizsgálatok tükrében

Ebben a fejezetben olyan kutatásokról van szó, amelyek kifejezetten a Hargita megyei felnőttképzés szereplőire és folyamataira irányultak. A különböző vizsgálati módszerekkel készült szakmai munkákból további részleteket ismerhetünk meg a felnőttképzés térségi működéséből.

3.1. A FELNŐTTKÉPZÉS INTÉZMÉNYES SZEREPLŐI

A térségi kezdeményezések és felnőttképzési szervezetek meglehetősen önálló, egyedi utakon járnak. Ennek következtében a felnőttképzési szervezetek/intézmények és programok jelentős mértékben atomizáltak, a szaktudás szintje sok esetben kérdéses, az infrastruktúra esetleges, a képzési gyakorlat majdnem kizárólag csak az éppen aktuális igények teljesítésére törekszik, de a szolgáltatókat tekintve is messze elmaradnak ezek az intézmények a nagyobb képzési szereplők mellett (Papp Z. 2005). A helyzetet jól érzékelteti az, hogy a székelyföldi térségben nincsenek a szó szoros értelmében vett „profi” felnőttképzési intézményi szereplők. A legtöbb térségi felnőttképzési intézmény az EU humánerőforrás fejlesztési támogatásaiból érdemben nem részesült, a térség felnőttképzési szervezetei nem aktív szereplői a szakpolitikai szabályozási folyamatnak, a térségi szakágazati tevékenységek vagy fejlesztések rendszerint a központi utasítások „fentről” való megérkezése, kihirdetése után kerülnek alkalmazásra (top-down működési modell)¹⁰.

Konkrétan a Hargita megyei felnőttképzési szervezetekre/intézményekre térve, azok számát csak becsülni tudjuk, irányadó viszont az az adatbázis, amelyet a fel-

¹⁰ Ez a „követő” magatartás nyilván nem csak a felnőttképzés terén mutatható ki, hiszen a legtöbb szakpolitikai, társadalomfejlesztési területen a kisebbségi közösség nem részese az országos folyamatok vagy szabályozások kialakításának, hanem alkalmazója (vagy: az 1989 előtti modell szerint: végrehajtója).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

nőttképzésért felelős országos tanács és a Munkaerőfelhelyező Ügynökség hatásköre alá tartozó megyei hivatal vezet. Ez az adatbázis a megye akkreditált felnőttképzési programjainak a „tárháza”. Ennek alapján a felnőttképzés megyei szereplőiről a következőket tudjuk.

Egy korábbi elemzés szerint (Kiss 2009) Hargita megyében 2004–2008 között 151 felnőttképzési programra kértek akkreditációt, az igénylő intézmények 36%-ban cégek, vállalkozások, 29%-ban civil szervezetek és 35%-ban költségvetési intézmények voltak.¹¹ Ez utóbbi csoporton belül nagyobb részben közoktatási intézmények szerepeltek. Az akkreditált programok nagyobb része (71%) szakképesítő program volt.¹² Jelentősen kevesebb specializálódás (szakosodás) célú és bevezető (vagy betanítási) felnőttképzési programot akkreditáltak. A tartalmukat tekintve ezek a programok nagyobb részben valamelyik iparághoz tartozó ún. műszaki-ipari jellegű szakképzések voltak (pl. kőműves, ács, lakatos, hegesztő), illetve mezőgazdasági és feldolgozóipari szakképzések voltak (pl. mezőgazdász, állattenyésztő, gyümölcsstermesztő, pék, hentes). Ugyanakkor számottevő még a nyelvi és info-kommunikációs kompetenciákra irányuló képzések aránya (számítógéppelkezelői tanfolyam, idegen nyelv, kommunikációs tréning), és a szolgáltatási szektorhoz tartozó képzések is (például fodrász, biztosítási ügynök, humán erőforrás menedzser). A felnőttképzési szervezeteket tekintve ebben az időszakban már megtalálhatóak olyan intézmények, amelyek több képzési programot is működtettek párhuzamosan, a vizsgált időszakban ezek arányosan oszlottak el civil szervezetek, cégek és költségvetési intézmények között. Ezek a szereplők ekkor már a több éves képzési múlttal rendelkező jelentősebb képző intézmények, amelyek a megyének főként két településére – Csíkszeredára és Székelyudvarhelyre – lokalizálódnak. A felnőttképzési szervezetek jelentős része városra koncentrálódik, így Hargita megyében a legtöbb felnőttképzési programot Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen és Gyergyószentmiklóson hirdetik meg. A megye kisebb városaiban, valamint a vidéki településeken jelentősen kisebb számban találunk felnőttképzési programokat, bár ma már több térségi felnőttképzési szervezet is „kiviszi” képzéseit akár vidéki településekre is. Helyi szintű felnőttképzési kezdeményezés – tapasztalatunk szerint – kevés van, és azok sem igazán életképesek.

A képzési jegyzék megyei adatbázisának egy második, 2011 áprilisában végzett elemzése is megvalósult, amelyből az derült ki, hogy a 2008-ig lejárt akkreditációk¹³

¹¹ Ez a megoszlás nagyvonalakban követi az országos tendenciát, amelyben – ebben a periódusban – az akkreditált képzési programok 51%-át cégek, vállalkozások, 20%-át civil szervezetek és 29%-át költségvetési intézmények működtetik.

¹² A felnőttek szakképzése a romániai szabályozás szerint lehet: bevezető képzés, szakképesítés, továbbképzés (tökéletesítés), specializálódás és átképzés.

¹³ A program-akkreditáció 4 évre érvényes, amennyiben annak lejártá után is teljesíti a képzésért felelős szervezet a szükséges feltételeket, újra igényelheti az akkreditációt.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

után a frissített adatbázisban 153 program szerepel – tehát a felnőttképzési programok iránti akkreditációs igény nem csökkent, bár jelentős növekedés sem látható. Tekintettel a gazdasági válság jelenségére, amelyet 2009–2010-ben a felnőttképzési programok működtetői is érzékeltek (Kiss 2010), ez a „szinten tartás” vagy stagnálás akár pozitívként is értelmezhető. A 2006–2010-es periódusra vonatkozóan azt mondhatjuk, hogy továbbra is a cégek, vállalkozások működtetnek vagy indítanak képzéseket (az adatbázisban megjelenő felnőttképzési szervezetek között arányuk 42%), a civil szervezetek és költségvetési intézmények valamivel kisebb számban vannak jelen. Ez minden bizonnyal tulajdonítható a gazdasági válság okozta nehézségeknek is, de akár annak is, hogy a humán erőforrás fejlesztésére megjelenő EU-s források ismételten felszínre hozták és/vagy megerősítették a felnőttképzés piaci alapú ún. „biznisz” vonalát/tulajdonságát.

A képzések tárgyát illetően továbbra is jellemzőek a műszaki-ipari szakképzések, de a különböző nyelvi és infokommunikációs kompetenciák fejlesztését megcélzó programok is. Ugyanakkor azt is megfigyelhetjük, hogy bővül, és egyre sokszínűbbé válik a szolgáltatási szektorhoz kapcsolódó képzési kínálat (beteggondozó, fotó, marketing, kulturális intézményvezető, projektmenedzser, projektigazgató, képző-előadó, ceremóniamester, lakberendező stb.). Továbbra is jellemző, hogy a megye két nagyobb városára koncentrálódnak ezek a képzések, ugyanakkor azt is tapasztalhattuk, hogy az egyes felnőttképzési intézmények törekednek képzéseikkel a vidéki településeken is megjeleníteni. Ez a fajta „mobilitás” mintegy lehetőség a vidéki lakosság, de a felnőttképzési intézmények számára is.

Az országos adatokkal összevetve a Hargita megyei akkreditált felnőttképzési programok jellemzőik alapján a középmezőnyben találhatóak, és a megyei képzési programok elemzése alapján az is elmondható, hogy a szolgáltatók típusa, a képzések száma, képzések típusa stb. tekintetében a megyei felnőttképzési intézmények alapvetően követik az országos tendenciákat.

A fenti információk csak azokra a képzési programokra vonatkoznak, amelyekre az adott intézmények akkreditációt kértek. Ezek mellett azonban további felnőttképzési programok széles kínálata jellemző a térségben, különösen a non-formális képzési formák egyre gyakoribbak, illetve számszerűleg is gyarapodnak az olyan programok, amelyek a felnőttek jól meghatározható célcsoportjaihoz (nők, anyák, háztartásbeliek, gazdák, stb.) szólnak, és állandó jelleggel szerepelnek a felnőttképzési kínálatokban.

3.2. SURVEY KUTATÁS A FELNŐTTKÉPZÉSBEN

Survey vizsgálat keretében (N = 625) Hargita megyében 2009/2010 telén a felnőttkori tanulásnak a következő témaköréit vizsgáltuk: jelenlegi helyzet (iskolai végzettség, munkaerőpiaci helyzet), az iskolán kívüli képzési rendszerben szerzett eddigi

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

tapasztalatok, a jövőbeli (iskolarendszeren kívüli) továbbtanulási tervek, munkaerőpiaci szerepvállalás és továbbtanulás, felnőttkori tanulás, munkaerőpiaci vonatkozású kérdések: szakterületek és kompetenciák, munka-tapasztalatok és a munkanélküliség kérdése. A kutatási eredmények összegzése alapján (Kiss 2011) az alábbi megállapítások és következtetések fogalmazhatóak meg.

A fiatalabb korcsoportok (városiak, nők) nagyobb aktivitása figyelhető meg a felnőttkori tanulásban. Az, hogy a legtöbb felnőttkori tanulási tapasztalatot a kérdézt megelőző évben szerezték a felnőttek, azt jelzi, hogy a felnőttképzés területén is felgyorsulnak a folyamatok, egyre inkább előtérbe kerülnek a felnőttképzés kínálta lehetőségek, a fogyasztás mértéke (a felnőttképzésben való részvétel) lassan növekedik. Az aktív, továbbtanuló vagy tanulást tervezők csoportját alapvetően a magasabb iskolai végzettségűek alkotják, de a középfokú végzettség is ösztönző tényező. A tanulási igények sokfélék és szerteágazóak (mind a fizikai, mind a szellemi munkához kapcsolódó igények jelen vannak). A rászorultság, munkaerőpiaci helyzet, de a hiányosságok pótlásának ösztönzői egyaránt működtetik ezeket. A felnőttkori tanulás nem csak a szakmában, szakterületen, hanem új érdeklődési területeken is működik, jelezve a több lábbon állás (kényszerből vagy saját döntésből) térségi jelenségének működését. A munkaerőpiaci tapasztalatok (munkanélküliséggel, munkanélkülieknek kínált továbbképzésekkel, munkahelyváltással kapcsolatos tapasztalatok) összességében véve meg is követelik a több lábbon állást. Az érzékelhető hiányosságokra a tanfolyamok, szakmai továbbképzések megoldást jelenthetnek. Alapvetően azonban a nyelvi és infó-kommunikációs kompetenciák fejlesztése lenne célszerű. A felnőttképzésben való részvétel eredményesnek bizonyul (felhasználható tudás, diploma, kapcsolatok), ezek kedvező tapasztalatok, amelyek lendületet adhatnak a felnőttképzésben való további részvételnek, erre valószínűleg lehet tovább építeni. Működnek azonban azok a mechanizmusok, amelyek az egyenlőtlenségeket fenntartják (vidéken kevés képzés zajlik, az alacsony jövedelműek kevésbé vesznek részt, a munkaerő-elhelyező ügynökségek kínálta képzések nem működőképesek stb.). Tanulási motívumoknál párhuzamosan működnek egymás mellett az egzisztenciális (erősen munkaerőpiaci vonatkozásban) és az érdeklődési (önfejlesztési) típusú ösztönzők. A tanulási aspirációk a szakmai vonalú ismeretgyarapítás, a munkaerőpiaci helyzet biztosítását célozzák meg, a motivációk és a célok is alapvetően az érdeklődés, az előrelépés, a szakmai vonalú tőke(fel)halmozás irányába mutatnak. A nehézségek – úgy tűnik – „kezelhetőek”, alapjában véve pozitívak a felnőttképzésben szerzett tapasztalatok (hasznosak és hasznosíthatóak a képzésen tanultak, hasonlóképpen a diploma, de a kapcsolatok is). Ha minden feltétel adott lenne, akkor jelentősen nagyobb lenne a tanulás iránti érdeklődés, ez mindenképpen pozitív jelzés, hiszen a tanulás értékének megítélését jelzi. A felnőttkori tanulás alapvetően az egyének, családok számára hordoz anyagi terheket. Természetesen vannak (EU humán erőforrás fejlesztési támogatások révén elsősorban) ingyenes képzések is. Viszont biztató, hogy – bár a munkahelyi képzésnek nincs számottevő hagyománya

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

– a tanuló felnőttek képzési költségeit gyakran a munkaadók átvállalják. A munkahelyi környezet szolgáltatja – közvetetten vagy közvetlenül – a felnőttek számottevő csoportjának a tanulási lehetőségekkel kapcsolatos információkat, de az ismerősök és az oktatási intézmények (népszerű térségi felnőttképzési intézmények) is közrejátszanak ebben. A tapasztalatok alapján a továbbtanulási tervek jelentős része próbál a munkaerőpiaci feltételekkel, követelményekkel harmonizálni (habár ez még nagyobb részben a munkaerőpiacon maradás minimum feltételeinek a teljesítését jelenti inkább). A megkérdezettek hosszú távú terveit tekintve azonban azt láthatjuk, hogy a felnőttkori tanulás és felnőttképzés kérdéseiben visszaérünk a „tipikus” térségi problémákhoz. A változás még nem trendszerű, a váltás ugyanis nem megy olyan könnyen, mint gondolnánk, nincs is meg rá minden feltétel. És úgy tűnik, nem feltétlenül akarnak a megkérdezettek intenzíven cselekedni, sokkal inkább a fokozatosan építkező (inkább még lassú) szakmai előrelépéseket célozzák meg.

3.3. INTERJÚS KUTATÁS A TÉMÁBAN

2009–2010-ben egy interjú vizsgálat is megvalósult Hargita megyében felnőttképzési szereplők körében. 19 olyan beszélgetés készült költségvetési intézmények, civil szervezetek és cégek körében, amely rávilágít a felnőttképzési programok működésének térségi sajátosságaira (Kiss 2011). A félig strukturált interjú legfontosabb kérdései a következőkre vonatkoztak/kérdeztek rá: a képző intézmény múltjának rövid történeti áttekintése, működtetett képzések, a képzések indításának indoka, a keresleti oldal magatartása, célcsoportok meghatározása, szervezeti erőforrások helyzete, szakmai kapcsolatok, a felnőtt tanuló magatartásának jellemzői, jövőbeli tervek a felnőttképzés terén.

A felnőttképzésbe implikálódó civil szervezetek közül többen is már a '90-es évek elején elkezdték civil szervezeti tevékenységüket, amelyen belül kialakult a képzés, mások konkrétan képzési céllal indultak a 2000-es évek elején. Társadalmi beágyazottságuk, kapcsolatrendszerük, néhol a támogató háttérintézmények, pályázati tapasztalataik valamelyest kevésbé teszik ki a piaci verseny kihívásainak őket, összevetve néhány vállalkozás esetében tapasztalható, a piaci verseny és több háttértényező hatására létrejövő instabilitással. A legbiztosabb helyzetben a költségvetési intézmények (azaz a közoktatási intézmények) vannak, bár esetükben a felnőttképzési programkínálat sok esetben nélkülözi a kreativitást, kapcsolatépítést, igényfelmérést, rugalmasságot.

A kezdeti tapasztalatok kérdéskörébe tartozik, hogy egyes intézmények, miközben az oktatói, előadói, program-szervezői munkaközösséget kialakították, fontosnak bizonyult a belső továbbképzés, elsőként a munkatársak tovább- vagy átképzése, az intézmény szakemberei részére a továbbképzés, a tréneri képesítés, felkészítés. Az intézményi humán erőforrás fejlesztése kapcsán ezek a lépések azt eredményez-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

ték, hogy ma már továbbképzéseket, specializációkat lehet kezdeményezni, illetve ezzel a humán erőforrással újabb képzések fele is lehet nyitni.

Egy idő-íven tekintve a térségi felnőttképzési intézmények tevékenységét, azt láthatjuk, hogy mintegy ciklikusan ismétlődő átalakulási folyamatok, reform-periódusok jellemzőek. Pozitív és negatív átalakulási scenáriókra egyaránt van példa. A változást mind a munkaerőpiaci tendenciák, mind pedig a tanulási lehetőségekben és színtereken tapasztalható tendenciák generálják. A '90-es évek végén és a 2000-es évek elején nagyon intenzív periódusát élte a térségi felnőttképzés, a kérdéses időpontjában azonban több szálon is érzékelhető volt, hogy bizonyos képzéstípusok már kifutottak, telítődtek, ezért új programokban és megújított gyakorlatokban, valamint projektekben kell gondolkodni.

A szakszerű igényfelmérés érdekében néhány képző intézmény szociológiai felmérést is végez, mások informális kapcsolataik révén, illetve a képzéseik korábbi résztvevői által próbálják az újabb igényeket feltérképezni: mind a piacot (helyi, lokális szükségleteket), mind pedig a legfontosabb állami rendelkezéseket és globális tendenciákat megfigyelve alakítják a képző intézmények saját kínáataikat. Előfordul, hogy a képzési kínálat valamely központi állami rendelkezés vagy szabályozás hatására indul el. A kivárási stratégiát alkalmazó képzési intézmények támaszkodnak főként ezekre a lehetőségekre. A nyitott, aktív kezdeményező intézmények úgy vélekednek, hogy részben azokat a hiányokat kell pótolniuk a képzési programjaik által, amelyeket az oktatási rendszer nem kezel, ugyanakkor az újabb tendenciáknak megfelelően kell a helyi feltételekkel és szükségletekkel harmonizálni, az igényekre válaszolni. Úgy tűnik, nem igazán az élethosszig tartó tanulás kontextusában (vagy szlogenje mentén) gondolkodnak, sokkal inkább az életképességek megalapozását és megerősítését célozzák. Nem gyakori, de van rá példa, hogy a vidéki települések civil szervezetei felismerik az igényt, hogy a helyi lakosságnak, azon belül is bizonyos kompakt célcsoportoknak szükségük vagy igényük lenne továbbképzésre (háztartásbeli nők, diákok, fiatalok). Ezeknek a szervezeteknek fontos szerepe van abban, hogy a térségi lakossághoz még inkább közelebb hozzák a felnőttképzés lehetőségeit és gyakorlatát. A térségben ugyanakkor olyan felnőttképzési intézményeket is találunk, amelyek akár a térségből kilépve regionális vagy országos szinten is tudják működtetni képzéseiket.

Az interjúk rávilágítanak arra, hogy a diploma, a bizonyítvány kérdése erős motivációs tényező a felnőttkori tanulásban. A bizonyítvány gyakran az alkalmazás, vállalkozásindítás feltétele vagy a könnyebb munkakeresés eszköze. Tehát egyfajta rászorultság, kényszer is, viszont nem „csak úgy” kell, hanem valamilyen konkrét hasznosítási cél van mögötte. A beszélgetések alapján körvonalazódnak további motivációs tényezők. A képzés által lehetőség nyílik a mobilitásra, vagy olyan foglalkozásokon való részvételre, amelyek érdeklik a résztvevőket. Motiváló tényező ugyanakkor az is, ha helyben van a képzés, és ha itt egy közösségi cselekvést vagy gyakorlatot kezdeményez (identitás-formáló, közösségépítő hatású a lokális szín-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

ten). Interjúalanyaink a felnőttek visszajelzéseit emelik ki: alapvetően jó hangulatról, kedvező csoportdinamikáról, tartalmas együttlétekről számolnak be a felnőttek, akik kiemelik, hogy nagyon sokat tanulhattak egymástól, kapcsolatokat építhettek, segítettek egymást a vizsgára való készüléskben, a tanulásban. Az ilyen tapasztalatok kedvező impulzusokat adhatnak a felnőttképzési gyakorlatnak.

Összegzés

A tanulmány a felnőttképzés térségi helyzetét tekintette át a romániai rendszerváltást követő évtizedek társadalmi folyamatai, valamint a kapcsolódó szakmai elemzések alapján. Láthattuk, hogy viszonylag kevés szakmai elemzés áll rendelkezésre erre a célra. Mindazon szakmai elemzések alapján, amit felhasználtunk, azt mondhatjuk, hogy az elemzett időszakra a sokféleség és az esetlegesség jellemző (intézmények, szolgáltatások, tartalmak kínálata, társadalmi igények feltárása és kiszolgálása stb. terén), sok alkalmi, hosszabb-rövidebb ideig életképes kezdeményezéssel. Ezek a kezdeményezések nem kapcsolódnak egymáshoz, nem integrálódnak az egyéb térségi oktatási struktúrákba, és nem képeznek rendszert sem térségi, sem megyei léptékben. Ez az első két évtizedben kialakult „alap” mindmáig meghatározza a térségi felnőttképzés helyzetét, működését.

A térségi társadalmi folyamatok (munkaerőpiaci helyzet változásai, a tevékenységi szerkezet átalakulása, a képzések iránti igények diverzifikálódása stb. – lásd Laki – Biró 2001) alapján az látszik, hogy fontos lenne az átgondolt, tervezett, szakmailag támogatott felnőttképzési koncepció és gyakorlat. Egyelőre ilyen nem alakult ki az elemzett periódust követően sem. Mindazokra a térségi társadalmi problémákra, amelyek a felnőttképzés iránti igény és kényszer mögött húzódnak meg, egyelőre nincsen térségi vagy megyei léptékű szakpolitikai válasz. Mivel nem hangsúlyosan kisebbségi témakörrel van szó, ennek a témának a támogatottsága nem jelentős a kisebbségpolitika szintjén sem. Mondhatjuk, hogy további kutatási feladatok vannak e téren, számos kutatási lehetőség rejtőzik még a felnőttképzésben.

Irodalom

- Biró A. Z. – Csomortáni E. (szerk.) (2008): Kultúra – Térség – Jövőkép – Székelyföldi kultúrakutatások. Alutus Kiadó, Csíkszereda.
- Kiss A. (szerk.) (2011): Felnőttképzés és fejlesztés. Hargita Népe Kiadó, Csíkszereda
- Kiss A. (2008): A tanulás esélyei. Térség 2008/1. sz., 45–50.
- Kiss A. (2009): Megyei felnőttképzési aktorok az Országos Felnőttképzési Jegyzékben. In: Bodó J. – Kiss A. (szerk.): Kultúra – kommunikáció – Innováció. Státus Kiadó, Csíkszereda: 115–123.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Székelyföld – térség és társadalom

- Kiss A. (2010): A felnőttkori tanulás egy empirikus kutatás tükrében. In: Szép S. (szerk.): Doktorandus Fórum – Tanulmánykötet. CERMI, Iasi, 63–70.
- Laki L. – Biró A. Z. (2001): A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csíki-mendence az ezredfordulón. Európa Tanulmányok 6. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest.
- Oláh S. (szerk.) (2006): Térség és kultúra. Hargita Megyei Kulturális Központ. Alutus Kiadó, Csíkszereda.
- Papp Z. A. (szerk.) (2005): Kihasztnátlanul. A romániai magyar felnőttképzés rendszere. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda.
- Sava, S. (2008): Trends in Adult and Continuing Education in Romania, a country in transformation. REPORT 2/2008. <https://www.die-bonn.de/doks/sava0801.pdf>. Utolsó letöltés dátuma 2018. november 21.
- Schifirnet, C. (1997): Educatia adultilor in schimbare. Fiat Lux, Bucuresti.

Munkaanyagok, kutatási jelentések

- A LAM Alapítvány hitelnyújtási és képzési programjainak elemzése, 2001. Kutatási jelentés. (Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja).
- Családok a székelyföldi térségben: identitás, jövőkép, társadalmi beágyazottság, 2013. Munkaanyag. (Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja).
- Felnőttképzés – társadalmi háttér, lehetőségek és stratégiák, 2005. Munkaanyag. (Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja).
- Fiatalok munkaerőpiaci integrációja Hargita Megyében, 2013. Munkaanyag. (Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja).
- Iskola és térségi szerep. A Gyimesfelsőlaki Árpádházi Szent Erzsébet Római Katolikus Teológia Líceum térségi szerepkörének komplex szociológiai vizsgálata, 2004. Kutatási jelentés. (Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja).
- Székelyföldi háztartásvizsgálat – 2011. Kutatási gyorsjelentés. (Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja).